

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 137 (2024)

Artikel: Denter pur suveran e homo faber : masculinitads ella litteratura romontscha dil suenteruiara
Autor: Pfister, Laura
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-1061915>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Denter *pur suveran e homo faber*: masculinitads ella litteratura romontscha dil suenteruiara

LAURA PFISTER (*Universitad da Turitg*)

Abstract

Der vorliegende Artikel untersucht exemplarisch die Konstruktion und Veränderung von Männlichkeiten in der rätoromanischen Literatur vor dem Hintergrund des sozialen, ökonomischen und kulturellen Wandels der Nachkriegszeit in Graubünden. Im Fokus stehen männliche Figuren und Genderkonfigurationen in den Romanen *La müdada* von Cla Biert (1962) und *Viadi sur cunfin* von Oscar Peer (1981). Dabei werden Männlichkeiten als intersektionale, veränderbare und hierarchisch strukturierte Konstrukte analysiert, um Ambivalenzen, Widersprüche und Brüche auf individueller und diskursiver Ebene sichtbar zu machen.

litteratura rumantscha / Romansh literature – litteratura dal suenterguerra / post-war literature – midada sociala / social change – perscrutaziun dal gender / gender studies – masculinitads / masculinities – masculinitad egemoniala / hegemonic masculinity – intersecziunalitad / intersectionality – discours / discourse

1. Introducziun

Il temps suenter la Secunda Uia mundiala ei in temps da midadas fundamentalas el Grischun. Enteifer paucs decennis sesviluppa la societad per gronda part rurala en ina societad industrialisada. Il focus economic sestauscha dall'agricultura sil sector da survetsch (cf. Fritsche & Romer 2005: 346–347). Quellas midadas influenzeschan tut ils aspects ella veta dalla populaziun muntagnarda. Era ella scena litterara romontscha dat ei discussiuns en quei connex. Sco Marietta Tuor constatescha, sefuorma ella Surselva duront il temps suenter l'uiara ina nova generaziun da scribents – tenor las retschercas da Tuor mo umens – che s'occupescha dallas midadas socialas ed economicas dallas regiuns muntagnardas (cf. Tuor 1990: 168–169). Fertion ch'ils contemporans resentan quels texts sco innovaziun – ni perfin sco «ina viulta ella belletristica sursilvana, pertgei gest en nos dis vulan ins sedeliberar d'arguments isai per tractar problems humans che turmentan era nies pievel romontsch», sco il redactor dil *Tschespet* Ramun Vieli scriva ella prefaziun dil roman *Marietta* (1951) da Gion Deplazes (Vieli 1951: III) – relativescha Tuor quella percepziun en sia analisa. Ella muossa che las ovras tractan bein problems actuals, ch'ins anfla denton pil solit ina sligiaziun cun reflectar las valurs tradiziunalas e la cardientscha catolica (cf. Tuor 1990: 173).

Quella posiziun ambivalenta dalla litteratura romontscha resta vina von in punct da discussiun. 1972 publichescha la gasetta socialista dil Grischun *VIVA* in'intervesta cugl'autur Theo Candinas davart la situaziun actuala dil romontsch. Candinas descriuva quella sco act da ballontscha

denter dus extremists: denter il *pur suveran* dad ina vart ed il *homo faber* da l'otra:

THEO CANDINAS: Der Wechsel von einer rein ländlichen Kultur zu einer halb industrialisierten Gesellschaft geht bei uns nur sehr langsam und schmerzhaft vor sich. Der Dichter muss feinführend genug sein, um sie in keiner Weise zu übermarchen. Einerseits darf er durch ein zu starkes Traditionsbewusstsein nicht den Fortschritt hemmen, andererseits sollte er aber in seinem Drang nach vorne nicht den Kontakt mit der Wirklichkeit verlieren.

VIVA: Widerspiegelt sich diese Situation tatsächlich in der heutigen romanischen Literatur?

THEO CANDINAS: Diese «Weder-noch-Situation» eines Volkes, das weder «pur suveran» noch «homo faber» ist, macht uns tatsächlich schwer zu schaffen. Es ist wie eine Pubertät, die durchzustehen ist (Kollektiv VIVA 1972: 8–9).

Quella observaziun da Candinas ei buca mo interessanta perquei ch'ella emprova da tschaffar la simultanadad dil nunsimultan da quei temps (cf. Koselleck 1988: 363), mobein era perquei ch'igl entir discuors davart las midadas socialas e culturalas vegn condensaus sin dus maletgs dad umens: dad ina vart quel dil pur suveran, influenzaus dallas ideas patrioticas, emoziunalisadas ed idealisadas dalla renaschientscha romontscha, da l'otra vart quel dil homo faber raziunal, modern e productiv, representaus dil protagonist dil roman *Homo Faber* (1957) da Max Frisch. Plina-von implichescha quella analisa contemporanea da Candinas che buca mo la litteratura romontscha secatti en in temps da svilup – ni, per duvrar la medema metafra, en ina pubertad che sto vegnir surmuntada – mobein era il maletg da masculinitad.

Sillas suandontas paginas duei perquei vegnir examinau en fuorma exemplara co masculinitad(s) vegn(an) construida(s) ella litteratura romontscha dil suenteruiara e co quels maletgs semidan. Ei vegn analisau figuras masculinas e configuraziuns da gender els romans *La müdada* da Cla Biert (1962) e *Viadi sur cunfin* dad Oscar Peer (1981) per render visibels muments da transformaziun ella occupaziun cun masculinitad(s) sco era midadas ella concepziun da masculinitad(s) el decuors dil temps. Cunquei che las analisas citadas sura sefatschentan plitost culla litteratura sursilvana, sefocussescha questa analisa sin duas ovras ladinhas ch'ein cun lur focus narrativ sil svilup e la veta interna dils protagonists idealas per in'analisa da masculinitad(s).

2. Masculinitads en teoria

La perscrutaziun da masculinitads sco constructs socials ei sesviluppada ord ils *Gender Studies* ed ord la scienza da dunnas. Central per l'entschatta dils *Masculinity Studies* era la critica ch'il focus sillas dunnas construeschi la masculinitad sco norma. Quei creeschi per l'ina l'idea d'ina singula masculinitad e risguardi per l'autra buca ch'era certas gruppas dad umens, respectivamein certas facetts da masculinitad, vegnien supprimidas dil patriarcat (cf. Funk 2018: 57–58). Per saver analisar quellas hierarchias definescha la sociologa Raewyn Connell – ina dallas empremas scienziadas sil camp dils *Masculinity Studies* – gender sco moda da estructurar practicas socialas. Aschia vesa ella masculinitad e femininitad buca sco enzatgei fix, mobein sco constructs che san semidar el decuors dil temps (cf. Connell 2006: 71–72). Plinavon pledescha ella per ina perspectiva intersecziunala sin gender: pia per adina analisar masculinitad e femininitad en colligiaziun cun autras categorias d'identitad sco classa, etnia, orientaziun sexuala, religiun, derivonza geografica, vegliadetgna ni lungatg. Consequentamein dat ei tenor Connell buc ina masculinitad, mobein diversas masculinitads ch'ei structuradas hierarchicamein. En quella hierarchia occupescha la «masculinitad hegemoniala» la posiziun privilegiada. Era quella fuorma da masculinitad ei denton in construct e cun quei contestabla e variabla el decuors dil temps (cf. Connell 2006: 76). L'analisa da masculinitads ella litteratura sa far visiblas quellas structuradas e midadas, denton era elavurar las ambivalenzas, cuntradiziuns ni rupturas ella concepziun e narraziun da masculinitads (cf. Tholen 2015: 8). Gest quellas ambivalenzas stattan el focus da quei artechel. Igl intent ei pia buc ina survesta cumpleta dallas masculinitads ella litteratura romontscha dil suenteruiara, mobein in'analisa exemplara da puncts d'inversiun ella occupaziun cun masculinitads.

3. Masculinitad hegemoniala: ina relaziun ambivalenta

Il roman *La müdada* (1962) da Cla Biert descriva la transformaziun sociala d'ina vischnaunca muntagnarda. Igl autur ha luvrau vid il roman da 1957 entochen 1961. Gia en siu concept noda el ch'el vulessi scriver davart la midada d'ina vischnaunca ils davos 40 onns (cf. Ganzoni 2008: 20). Numerusas datas e referenzas extralitteraras indicheschan ch'il roman cumpeggia il temps dils onns 1920 entochen ils onns 1950. El suonda denton buc ina structura lineara, mobein condensescha ils eveniments litterars e fa gest cun quei visibla l'intensitad dalla transformaziun da quei temps (cf. Riatsch & Mathieu 2008: 155). El center stat era il svilup

individual dil protagonist giuven Tumasch Tach che sto sedecider denter in futur sco pur ella patria ni sco hotelier egl jester.

Part dil svilup da Tumasch fa era l'occupaziun cun masculinitads. Quei entscheiva gia ell'affonza: Ina vischina damonda ils mats dil vitg da neghentar siu gat blessau egl En. Ferton che Nuot e Clot han negin malpuccau cul gat e schizun plascher da mudergiar quel, stat Tumasch mal per el e camonda a ses cumpogns da calar da far mal ad el. Lezs teidlan buca sin el e rispundan mo: «Tü est üna schocca!» (Biert 1962: 151). La situaziun escalescha en ina dispeta violenta. Enstagl da turnar a casa va Tumasch bargend giu tiel flum e reflectescha la situaziun:

Be las uondas savaivan la vardà, quellas savaivan perche chi d'eira da cridar, ed ellas repetivan adüna inavant: «Tü est üna schocca, tü est üna schocca! Tü gnanca nu das-chast verer co chi's fa murir ün giat, o dieu, che pover margnac cha tü est, ün imbarblà, ün tschaidier implaster!»

Ed eu vaiva cridà amo lönch, perquai ch'eu d'eira üna schocca e bricha sco tschels mats. Lura d'eira stat sü e vaiva dit aint pellas uondas: Pür spetta, tschella jada nun haja plü malavita cul min, tschella jada sun eir eu sco Nuot e Clot (Biert 1962: 152).

Il motiv per sia offensiu ei buca la mort dil gat, mobein ils plaids da Nuot: «Tü est üna schocca!» ed il sentiment dad esser auters che tschels mats. Siu secuntener corrispunda buc alla masculinitad ideala e meina ad in sentiment dad exclusiu. El sesenta offendius dalla denominaziun «schocca» che munta ton «bugliac» sco era «schuba» e stat en connex cun feminitad. Sia cumpassiu cul gat vegn vesida da tschels mats sco fleivladad e demanar feminin. Quei caschuna a Tumasch ina humiliaziun profunda. Aunc sco carschiu seregorda el vid quella scena ord si'affonza. En quei passadi vegn plinavon la masculinitad hegemoniala visibla, alla quala Nuot e Clot s'orienteschan e dalla quala Tumasch deviescha en quei mument. Enstagl d'emoziunalitad e da cumpassiu ein cheu forza ed agressivitad qualitads masculinas idealas. Aschia engira Tumasch allas undas ch'el vegni la proxima ga buc ad haver cumpassiu cul gat, mobein ch'el vegni ad agir sco Nuot e Clot, pia ch'el vegni a s'adattar alla masculinitad hegemoniala.

Adina puspei secatta il protagonist en situaziuns nua ch'el sto cumprovar sia masculinitad, ei quei era aunc sco um carschiu cura ch'el gudogna ina concorrenza da beiber encunter il reh hosp da vacanzas Mister Lewis che ha interess per la medema dunna sco Tumasch, la Karin. Aschia survegnan era ils plaids da Karin: «Tü es ferm, Tumasch», alla fin da quella sera in'otra dimensiun da muntada. Per Tumasch ein els ina conferma da sia masculinitad ch'ei buca simplamein dada, mobein sto adina puspei

vegnir negoziada en siu svilup persunal. Quei ei era buc in process constant, mobein plitost in moviment pendular. Aschia va l'interacziun cun si' amitga da giuventetgna, Violanda, en l'auter extrem:

El disch: «Violanda bella ...»

Las tarschoulas sun closas, e clos es seis pet, ed aint il bratsch sainta'l la rain a's muantar. Eir la rain da Marina bella as muantaiva uschea.

«Uossa basta!» ha'la dit e til ha vuglù stumplar davent. Mo el ha fat sco sch'el nu vess dudi, tschertadünas fan para da quellas saramonas, e tilla ha tutta clos intuorn. Mo ella s'ha storta oura, til ha tut pella chanvella ed ha dit:

«Che at vain adimmaint, vairamaing; ün bütsch, n'haja dit.»

Mo cur ch'd es stat giò culla fatscha daspera vaiva'l fingià darcheu invlidà il bütsch, e Violanda ha dit da gritta:

«Rafüda!»

Mo Tumasch nu laiva ceder; el nu laiva crajer chi nu füss sco cun Marina bella. Violanda til ha stumplà davent cun forza ed ha dit: «Tü est hoz ün nosch cun mail!»

Tumasch ha dit:

«Nus nun eschan plü uffants, Violanda, nu far uschè da cucca.» Quai es stat da massa. Ella ha cumanzà a cridar:

«Schi, dad uffants d'eira oter. Mo amo l'on passà am vaivast jent ed uossa saja cha tü nun hast plü. Uossa fast eir tü sco tuot tschels chi vöglian be quai, sco las bes-chas. [...]

[L]ura n'haja adüna dit: Tumasch nun es uschea, Tumasch es oter, oter co tuots. Ed uossa est eir tü sco tuots.

«Un hom suna; eu nu sa che far», ha dit Tumasch, tant per tgnair inavo quel barlun chi s'avaiva scu scuflà aint il stomi. El ha tut curaschi, e per lair esser ün hom ha'l dit:

«Rafüda uossa cun quist sgniclöz! Tü hast passà ils vainch'ons!»

Mo Violanda nun ha rafüdà. Ella es statta sü, ha tut la comma naira ed ha dit culs ögls plain larmas:

«Ün dret hom nu discuorra uschea, Tumasch, uossa saja pür inandret chi'd es fini» (Biert 1962: 79–80).

Duront la rimnada da lenna egl uaul – ordeifer la controlla sociala dil vitg – vegnan Tumasch e Violanda pli datier in da l'auter. Il tgierp ed ils moviments dalla matta regordan el vid ils moviments da sia emprema muronza. Cu el vul dapli dad ella ch'ina buna, stauscha ella naven el ed ei trumpada da siu sedepurtar. Tenor Viola Cadruvi (2023) muossa quei passadi la malmadironza dil protagonist che sto – conform al muster d'in roman da svilup – esser malmadirs all'entschatta per saver sesviluppar. Cuntrari a Tumasch che less surmenar la Violanda ad acts sexuals cugl argument: «Nus nun eschan plü uffants» (Biert 1962: 79), definescha ella la madirezia buca sin basa da sexualitad, mobein da respect. Tumasch

s'orientescha ad in maletg da masculinitad che scarga el dalla responsabladad per siu sedepurtar, cun quei ch'el sco um vegn controllaus cumpletamein da siu regl sexual (cf. Cadruvi 2023: 177). Interessants ord perspectiva dallas masculinitads ei cunzun il conflict intern dil protagonist en quei passadi. Duront ch'el di: «Ûn hom suna; eu nu sa che far», sto el il medem mument «tgnair inavo quel barlun chi s'avaiva sco scuflà aint il stomi» e per cumprovar sia masculinitad sto el far curascha a sesez per cumandar alla Violanda da calar da bargelar. Ei vegn visibel a tgei concezziun da masculinitad che Tumasch s'orientescha cheu: ina masculinitad agressiva, sexualmein offensiva e patriarcala che semuossa cunzun el dialog culla Violanda. Il medem mument vegn denton era sia relaziun ambivalenta culla masculinitad hegemoniala evidenta. D'ina vart corrispunda siu secuntener a quella idea da masculinitad – forse per cumpensar la humiliaziun ell'affonza –, da l'otra vart muossan ses patratgs in malesser cun quei model. Aschia sto el per part bunamein sesfurzar a quei agir. Tuttina vegn il sedepurtar da Tumasch buca problematisaus. Sco Cadruvi muossa en sia analisa, reveda la Violanda sia vesta sin masculinitad cun seperstgisar tier el per siu depurtament egl uaul. Pér lu renonuscha Tumasch siu sbagli, seperstgisa denton mai tier ella (cf. Cadruvi 2023: 178). Aschia vegnan era relaziuns da pussonza denter femininitads e masculinitads veseivlas.

Masculinitads ein adina structuradas da differentas fuormas da hierarchia e d'exclusiun e sefuorman en colligiaziun cun outras masculinitads e femininitads (cf. Martschukat & Stieglitz 2018: 42). Quei muossa era il svilup dil protagonist Tumasch che negoziescha sia identitad masculina en confruntaziuns cun outras figuras masculinas e femininas, sco per exempel cun Nuot e Clot en si'affonza, cun Mister Lewis duront il bal da gala ni cun Violanda duront lur sentupada egl uaul. En quellas interacziuns semuossa la relaziun ambivalenta da Tumasch culla masculinitad hegemoniala che oscillescha denter divergenza ed appropriaziun. Cun quella ambivalenza vegn la masculinitad hegemoniala era visibla sco construct ed ei vegn evident ch'igl ideal da masculinitad sesanfla permanentamein en transformaziun.

4. Pur suveran: ina perspectiva intersecziunala

En *La müdada* da Cla Biert (1962) vegn buca mo l'occupaziun dil protagonist cull'identitad masculina visibla, mobein era las consequenzas socialas dil suenteruiara per differentas masculinitads. Aschia secruschan pliras categorias d'identitad sco gender, classa ni vegliadetgna e rinforzeschan las inegalitads existentas. Gia all'entschatta dil roman vegn la differenza da pussonza denter il reh possessur d'ina stizun sar David ed

il pauper pur da muntogna Duri Flach evidenta. Cun ses deivets dad 800 francs figurescha Duri Flach sco «spargnuoss sainza facultà» silla gliesta da debiturs dil marcadader. Aschia refusescha el da dar in kilo frina da terc alla feglia Annina Flach. La confruntaziun denter il marcadader e la buoba pintga amplifichescha la differenza denter las famiglias. Fertion ch'ella stat leu cun combas finas, calzers ruts e larmas els egl, seglia il venter gries da sar David si e giu duront ch'el grescha admoniziuns, per quei ch'ella vul pagar la frina cun in moni che siu bab ha fatg sez enstagl da daners (Biert 1962: 12–13). Pli tard sforzan ils deivets Duri Flach da vender ina da sias vaccas al marcadader. Plinavon ha lez in'affera culla dunna da Duri, Marina bella. Sch'ella ha veramein interess per sar David, stat aviert. Clar ei denton che quella relaziun ha ina funcziun economica. Suententer mintga sentupada streha el entgins deivets dalla famiglia Tach. Cura che Duri auda dall'affera, survegn el in'attacca da ravgia e vegn tar-mess en ina clinica. Silsuententer sto el vender a sar David siu funs, dar si il puresser cumpleinamein e prender ina piazza sco luvrer tier la viafier.

Ei vegn clar con fundamentalas che las midadas socialas dil suenter- uiara ein. Aschia influenzeschan ellas buca mo il mund da lavur, mobein era la veta da famiglia. Il bab – en sia rolla tradiziunala sco nutrider – ei sfurzaus da bandunar il puresser pervia dalla situaziun finanziaria desolata e dad encurir ina piazza en in auter sectur, igl emprend sco roder e suenter sco luvrer tier la viafier. Igl exempel dalla famiglia Flach muossa con dramatics ch'il svilup sa esser per quels che vulan – ni ston per motifs finansials – mantener ina moda da viver purila en in mund pli e pli industrialisau. Il medem mument vegn era l'intersecziun denter las differentas categorias d'identidad visibla. Sar Duri deviescha en dus aspects centrals digl ideal da masculinitad. El fallescha numnadamein en sia rolla tradiziunala sco nutrider da famiglia e sco mariu. La conseguenza ei ina marginalisaziun finanziaria e psichica. Sar David sesanfla schibein socialmein sco era persunalmein en ina posiziun privilegiada enviers Duri, denton aunc pli fetg enviers Marina bella. Lezza ei buca mo finansialmein dependenta da siu um, mobein era da sar David. Quei exempel muossa pia co l'intersecziun da differentas categorias d'identidad – cheu cunzun gender e classa – rinforzescha inegalitads.

Plinavon stat era Duri en cuntrast cul protagonist Tumasch. Lez fa medemamein il pur, ei denton aviarts per las midadas el puresser ed ha sco pur beinstont era il capital necessari per la modernisaziun da siu menaschi. Cun quei tracta il roman ina tematica actuala da quei temps. Quella vegn discutada per exempel all'exposiziun naziunala da purs 1954 a Lucerna, nua ch'ei dat ina concorrenza per lavurs en connex cun quella damonda. Igl emprend premi survegn Caspar P. Casutt da Falera per ina

contribuziun davart la sligiazion dil problem puril muntagnard cun in focus silla situaziun el Grischun. Casutt desista d'in tun patetic ed accentuescha la necessitad d'ina perspectiva progressiva. Per l'ediziun digl *Ischi*, la gasetta per students romontschs, digl onn 1956 translatescha il redactur Guglielm Gadola la lavur per romontsch:

Ei maunca l'egliada egl avegnir, l'energia, la fidonza e la planisaziun della cuminonza e dil singul sil devegnir. Ins mira memi [sic] savens anavos e discuttescha damondas ch'ei gia antiquadas (ord moda e basegns) ed emblida de discuorer e studegiar ils problems presents. [...] Els sez [sic] (ils vegls) han aunc mai viu ni udiu enzatgei niev. Gest per quei motiv eis ei fetg grev d'en tals cass saver far capir, ch'ina midada sin quella u tschella maniera seigi necessaria per francar l'existenza (Casutt 1956: 35).

Era il calender sursilvan *Il Pelegrin* repren quei tema en sia ediziun da 1959. Cuntrari allas sligiazions tecnicas ed educativas che Casutt propona, statan cheu cunzun arguments religius ed ideologics per la puraria el center. Gia all'entschatta stat la poesia *Il laud dil pur* da Maurus Carnot e fa aschia ina colligiazion cul moviment romontsch che «stilisescha il *pur suveran* gia baud sco represchentant ideal dal rumantsch» (Riatsch 2002: 121).

Era *La müdada* confrunta quei ideal culla discussiun actuala, denton senza il patos dil moviment romontsch, sco Clà Riatsch constatescha. Ell'ustria s'entaupa ina gruppa da purs. In dad els prelegia in artechel da gasetta:

«Ûn grond numer da paur pitschens po aug – uossa be spettai – augmentar in cuort temp la producziun indigena, scha l'import da victuaglia nan da l'ester va inavo in ons da crisa o da guerra.» [...] «[...] ils Madlains han vendü, ed uschè inavant, qua nu güda neir la chanzun dal pur suveran plü inguotta, noss cumüns as svödan adüna plü da red.» (Biert 1962: 167–168)

La gasetta lauda ils purs sco garants per l'indipendenza dalla Svizra els temps da crisa e d'uiara. In dils auditurs vesa quei argument dalla politica agrara svizra sco ridicul en vesta dalla situaziun el vitg muntagnard. El enumerescha tut ils purs che han dau si la lavur ni ston proximamein dar si ella. Era ils auters vid la meisa ein d'accord cun quella perspectiva negativa, denton evidenta e realistica. Encunter quella realitad «nu güda neir la chanzun dal pur suveran plü inguotta» (Biert 1962: 168). Sco Riatsch concluda en sia analisa, daventa la chanzun «er qua in emblem da discurs ideologic dalunsch davent da la realitad» (Riatsch 2002: 124). Aschia tracta *La müdada* il problem puril muntagnard pli pauc cul sguard anavos sin in vargau idealisau e pli fetg sco problem social actual che ha consequenzas complexas per la veta d'ina vischnaunca, d'ina famiglia ni d'in individi

e fa cun quei visiblas las inegalitads che sefuorman ell'intersecziun da differentas categorias d'identitad.

5. Homo faber: in stadi da crisa

Buca pli culs problems dad in pur da muntogna, mobein era cull'identitad masculina sefatschenta il protagonist Carl el roman *Viadi sur cunfin* (1981) dad Oscar Peer. El ei maridau, bab da famiglia, ha ina buna piazza sco redactur d'ina gasetta e candidescha era aunc pil Cussegl naziunal. El ha success ton ella veta privata sco professiunala. A dispet da quella pareta externa prospereivla eis el malcuntents agl intern e less mitschar dalla veta ch'el meina. En siu diari scriva el:

Tuot m'es dvantà ester, – il manster, ils umans culs quals i's viva mincha di. Mia vita am schmütscha. Quista existenza, fabrichada cun blera voluntà e perseveranza, es fingià plain sfessas, sco sch'ella füss construida sün belma. Eu mütsch aint illa lavur, passaint meis dis in mia redacziun, fetsch mias tschantadas, scriv artichels; eu am met in acziun. Ma in fuond lavura per nu'm dar via. Il tschêl nu vain plü daspera. Co cha'ls umans as fan illusius, cun lavurar, mangiar, baiver, amar, far la barba ... Minchatant ün o tschel as rabgiainta, ma lura as quietà'l darcheu bain svel. I dà be pacs chi dischan ün bel di: Uossa basta! (Peer 1981: 16).

Carl ei in um modern che ha baghegiu si sez sia existenza «cun blera voluntà e perseveranza». El representa cun quei il homo faber: il carstgaun scaffent che mida siu ambient tenor sia imaginaziun (cf. Grawe 1974). Aschia percepescha el sia veta buca sco cuors da casualitads, sillas qualas el ha negina influenza, mobein sco construcziun individuala. Tuttenina vesa el denton las sfessas en quei construct, sia instabilitad, sco sch'el fuss vegnius baghegiu «sin belma». En quella metafra semanifestescha il maletg dalla veta sco atgna creaziun. El ei catschau dalla empermischun neoliberala ch'el sappi contonscher tut, sch'el lavuri avunda: *The sky is the limit* – mo «[i]l tschêl nu vain plü daspera». Cu el realisescha che quella empermischun ei nuot auter ch'ina illusiu, sesfunda el aunc pli fetg ella lavur. Siu mintgadi para sco ina gliesta dad activitads senza cuntegn. Ni el ni ses concarstgauns admettan emoziuns pli profundas e strusch enzatgi emprova da rumper ora da quella spirala da monotonia.

Era sia veta privata cuntenta buca pli Carl. La relaziun cun sia dunna viva el mo pli ora en fuorma da regurdientschas vid il passau e cun ses affons pli vegls ha el negina colligiazion emoziunala pli: «Rolf, vaincheduos ons, stübgia giurisprudenza; Marianna, ün on plü giuvna, ha güst fat la patenta da magistra» (Peer 1981: 12). La descripziun da ses affons ei plitost in'enumeraziun dallas indicaziuns impurtontas: num, vegliadetgna, occupaziun. Sentiments pli ferm ha el mo per Armin, il feagl giuven, che

ha dapli miserias culla veta ed ei perquei ina sort alliau da Carl. Il roman muossa pia buc il maletg d'ina famiglia idealisada. Il protagonist ei en ina profunda crisa psichica, pitescha da depressiuns e vul e sa buca pli ademplier sias obligaziuns sco bab, consort, schurnalist e politicher.

El scappa e surpren l'identitad da Ben, siu frar schumellin, che miera nunspitgadamein duront che Carl ei sin viseta. Ben stat en in pign vitg el Giura en ina «uscheditta chasa jurassa, üna baita our da lain e mür. [...] Ils contuorns dret plaschaivels, ün cumün cun prada e bos-cha; da la vart oura eir pas-ch e terrain incultivà, üna palü. Da dalöntschi las Alps» (Peer 1981: 41). Quella cuntrada preindustrial, dad ina vart cultivada – cun casas e pradas – e da l'otra vart selvadia – cun pastg e paliu – ei per el in cuncontrast cun sia veta moderna. Las Alps sco culissa intensiveschan plinavon il maletg d'ina idilla rurala. Aschia para la viseta tier Ben ad el «sco üna staziun da salvamaint» (Peer 1981: 41). Carl gida da perver las gaglinas e da mulscher las cauras e porta, mascraus sco siu frar Ben, ils ovs ed il latg al vegl pèr che affitta ad el il bein. Ben ei pia buca mo ina figura da cuncontrast per Carl, mobein era ina pusseivladad da viver ina veta alternativa: igl emprem mo en fuorma d'in giug da mascrada, suenter la mort da Ben sco midada d'identitad. Quella fuigia ord il mund modern en ina veta purila illustrescha la crisa d'identitad da Carl. A medem temps fa ella visibla sia tscherca d'in punct d'orientaziun oscillont denter pur suveran e homo faber.

6. Construcziun da masculinitads: igl echo dil discuors

Gia avon che surprender l'identitad da siu frar schumellin scappa Carl per entgins dis. Quella emprema emprova da fuigia reussescha buc, tutina ha ella consequenzas immediatas per sia veta professiunala. Cun siu sedepurtar deviescha el dalla norma e vegn sancziunau persunter. Tgei che vegn percepiu sco «normal» da carstgauns e culturas en in temps e liug specific, vegn influenzau centralmein dil discuors. Il discuors discuttescha buca davart caussas, mobein construescha ellas ella spessaglia da sias expressiuns, instituziuns ni modas da secuntener. Era gender vegn construiu el discuors e coconstruescha il medem mument l'identitad e la structura sociala (cf. Martschukat & Stieglitz 2018: 59–60). Quella relaziun reciproca denter masculinitad e discuors vegn era visibla en *Viadi sur cunfin*:

Culla carriera politica esa natüralmaing a fin. Chi tscherna ün cusglier naziunal chi ha depressiuns? «Nos pövel ha dabsögn da manaders robusts», s'haja pudü leger, «dad homens chi tegnan püt a la realtä.» In üna gazetta (id es pac temp avant las tschernas) as dumonda inchün, che motivs chi possan inspirar ad ün hom maridà da tour e svanir sur not, sainza dir adieu a la famiglia (Peer 1981: 19).

En quella passascha vegn ei evident a tgei ideal da masculinitad ch' il discuors – representaus dallas gasettas – s'orientescha: igl um sco bab da famiglia, consort, psichicamein sauns, orientaus alla carriera, robusts e realistics. Plinavon vegn il tenor general intensivaus atras l'absenza dad ina vusch narrativa. Il roman vegn raquintaus per part ord perspectiva d'ina vusch narrativa auctoriala, per part ord vesta dil protagonist Carl. Cheu eis ei buca clar, sch'ei setracta dils patratgs da Carl – sia internalisaziun e medemamein ironisaziun dil meini public – ni sche la vusch narrativa perpetuescha il discuors. Quella ambivalenza demonstrescha la pussonza dil discuors. La vusch narrativa perspectivescha il plot e creescha ina distanza. En quella passascha maunca quella distanza dil tuttafatg, aschia ch'igl ideal masculin propagaus dallas gasettas vegn amplificaus.

Era vesan ins puspei co differents facturs – cheu la sanadad mentala – influenzeschan la construcziun da masculinitads. All'entschatta ei Carl aunc en tut ils camps en ina posiziun hegemoniala, denton meina sia crisa psichica alla marginalisaziun dil protagonist, perquei ch'el deviescha dil maletg ideal. Quella deviazion ha era consequenzas concretas. Carl piarda sia lavur sco schurnalist:

Eu tils dumond scha quai vöglija dir ch'eu stopcha ir davent. [...]

El [Klötzer, L. P.] clocca giò la tschendra da seis brissago, lura disch el: «El nun es plü quel ch'El d'eira. Ch'El m'inclegia inandret, Sias qualitats nu stan in dumonda. Ma El nun es plü il listess. El ha, daspö ün temp, alch massa direct, alch imponderà, alch incalculabel ...»

«Eu nu savess perche.»

«Seis character s'ha müdà, sar docter. Forsa ch'El s'vess nu bada, ma tuot la gliend bada. El dà tantüna pro cha Sia scumparsa d'ultimamaing fa pensar. Tschinch dis è'L stat svani, ningün nu sa ingio ch'El es. Nun esa, sch'El ha d'alchvarts üna marusa, nun ans va quai pro zist segn, nus nu'ns masdain aint in Seis affars privats.»

«Eu vaiva tantüna vacanzas!»

«Natüral, ma eir famiglia! Chi banduna sur not duonna ed uffants e svanischa simplamaing?»

Chatta'L quai normal? Per mai nun es quai plü normal.»

E Razki: «Na, quai nun es plü normal.» (Peer 1981: 20–21)

Ses conlvrers giudicheschan il sedepurtar da Carl sco buca normals. Els ein ella posiziun hegemoniala ed han cun quei era la pussonza da definir tgei ch'ei normal. La repetiziun da quella frasa intensivescha la marginalisaziun dil protagonist. Aschia paran ils conlvrers sco in echo in da l'au-ter e medemamein in echo dil discuors. Igl ei la finala buca sias qualitads e cumpetenzas sco schurnalist che caschunan la perdita dalla piazza, mo-bein siu sedepurtar che divergescha dalla norma. Carl vegn descrets da siu

superiur Klötzer sco «direct», «imponderà» ed «incalculabel», pia exact il cuntrari dil homo faber che sedrezza tenor la *ratio*. El center dall'argumentaziun dils conluvrers sco era dallas gasettas stat surtut il secunter da Carl enviers sia famiglia. Tenor Marschukat e Stieglitz ha ei dau el suenteruiara in focus intensiv silla famiglia. La famiglia elementara da bab, mumma ed affons representava il maletg ideal ella societad e la figura dil bab da famiglia la masculinitad hegemoniala. Mintga moda da viver che deviava dall'existenza sco bab da famiglia vegneva vesida sco periclitaziun (cf. Marschukat & Stieglitz 2018: 99). Era sche Carl vegn criticaus en quei liug da ses collegas pervia da siu sedepurtar divergent, vegn el buca dessignaus sco figura negativa e vegn era buca condemnaus moralmein. Il text renda cun quei evidentas las structuradas da pussonza el discuors davart masculinitad, surpren denton buca semplamein ellas, mobein crescha ina distanza critica enviers la masculinitad hegemoniala. Era texts litterars ein part dil discuors e coonstrueschan il maletg da masculinitad: dad ina vart cun reproducir las concepziuns dominontas, da l'autra vart cun crear ambivalenzas e rupturas e cheutras criticar e transformar ellas.

7. Conclusiun

Ils onns suenter la Secunda Uiera mundiala sesanfla il Grischun en ina transformaziun culturala, sociala ed economica fundamentala – denter *pur suveran e homo faber*. Era las masculinitads sesviluppan. Aschia ei la tscherca d'identitad dil protagonist Tumasch en *La müdada* (1962) in moviment oscillont denter differents maletgs da masculinitad sco puncts d'orientaziun. Cun quei vegn evident che masculinitad ei buca in'entitad atemporal, mobein in construct intersecziunal e variabel ch'ei structuraus da relaziuns da pussonza. Masculinitads ein structuradas hierarchicamein tenor l'appartenenza a differentas categorias d'identitad. En consequenza han era las midadas socialas autras influenzas: Fertion ch'il privilegiau marcadader sar David profitescha dil svilup, vegn il pur da muntogna Duri Flach marginalisau supplementarmein. Sia situaziun finanziala desolata meina tier el ad ina crisa psichica, tier sia dunna alla necessitad da seprostituar. Quei exempel renda pia visibla l'intersecziunalitad da categorias d'identitad sco gender, classa e sanadad (mentala). En quella hierarchia pren la masculinitad hegemoniala la posiziun privilegiada. Era quella ei construida e semida el decuors dil temps. Aschia ei la masculinitad hegemoniala en *La müdada* outra che en *Viadi sur cunfin* (1981). Fertion che Tumasch s'orientescha – silmeins all'entschatta dil roman – ad ina masculinitad aggressiva e sexualmein offensiva, ei il maletg ideal en *Viadi sur cunfin* quel dil bab da famiglia e digl um da carriera. En omisdus texts litterars vegnan denton las ambivalenzas en connex cugl

ideal da masculinitad visiblas. Tumasch sto sesfurzar ad in sedepurtar che corrispunda alla masculinitad hegemoniala e Carl vegn dessignaus sco figura per gronda part positiva a dispet da sia deviazium dil maletg ideal. Ils texts litterars fan part dil discuors e coonstrueschan il maletg da masculinitad. Quella ambivalenza pussibilitescha da far visiblas las structuras da pussonza e da criticar ellas il medem mument. Aschia cocreescha la litteratura era las midadas ed ei cun quei part dalla transformaziun dil suenteruiara.

Bibliografia

- BIERT, CLA (1962), *La müdada*, Thusis, ediziun da l'autur.
- CADRUVI, VIOLA NESA (2023), «Guarda tge schubanza, mettain in'emanza!» *Denkfiguren des Weiblichen in der zeitgenössischen rätoromanischen Literatur*. Dissertation Universität Zürich, URL: <https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/238851/22-05-2024>.
- CASUTT, CASPAR (1956), *Contribuziun alla sligiazium dil problem puril muntagnard*, in: *Igl Ischi* 42, 33–93.
- CONNELL, RAEWYN W. (2005), *Masculinities*, second edition, Berkeley, University of California Press.
- FRITZSCHE, BRUNO / ROMER, SANDRA (2005), *Graubünden seit 1945*, in: VEREIN FÜR BÜNDNER KULTURFORSCHUNG (ed.), *Handbuch der Bündner Geschichte, 19. und 20. Jahrhundert*, Band 3, 2. Auflage, Chur, Bündner Monatsblatt, 330–391 '2000.
- FUNK, WOLFGANG (2018), *Gender Studies*, Paderborn, Wilhelm Fink.
- GANZONI, ANNETTA (2008), *Scriver La müdada – «Tuot es inventà. Eir ils detagls. Eu nu sun fotograf»*, in: GANZONI, ANNETTA / RIATSCH, CLÀ (ed.), *Lectüras da «La müdada» da Cla Biert / Lektüren des Romans «Die Wende» von Cla Biert. Actas dal Colloqui a Nairs/Scuol, ils 21 october 2006*, Beiheft zum Bündner Monatsblatt, Chur, Verein für Bündner Kulturforschung, 13–32.
- GRAWE, CHRISTIAN (1974), *Homo faber*, in: RITTER, JOACHIM / GRÜNDER, KARLFRIED / GABRIEL, GOTTFRIED (ed.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie Online*, Basel, Schwabe Verlag. <https://doi.org/10.24894/HWPh.1571> [22-05-2024].
- KOLLEKTIV VIVA (1972), *Interview mit Theo Candinas*, in: VIVA, *Sozialistische Bündner Zeitung* 4, 8–9.
- KOSELLEK, REINHART (1988), *Vergangene Zukunft, Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Berlin, Suhrkamp.
- MARTSCHUKAT, JÜRGEN / STIEGLITZ, OLAF (2018), *Geschichte der Männlichkeiten, 2., aktualisierte Auflage*, Frankfurt a. M., Campus '2008.
- PEER, OSCAR (1981), *Viadi sur cunfin*, Samedan, Uniun dals Grischs.
- RIATSCH, CLÀ (2002), «Quei ei miu joint ...». *Critica e parodia da Il pur suveran da G. A. Huonder*, in: *AnSR* 115, 115–132.
- RIATSCH, CLÀ / MATHIEU, JON (2008), *Da che temp quinta La müdada?*, in: GANZONI, ANNETTA / RIATSCH, CLÀ (ed.), *Lectüras da «La müdada» da Cla Biert / Lektüren des Romans «Die Wende» von Cla Biert. Actas dal Colloqui a Nairs/Scuol*,

ils 21 october 2006, Beiheft zum Bündner Monatsblatt, Chur, Verein für Bündner Kulturforschung, 151–159.

THOLEN, TONI (2015), *Männlichkeiten in der Literatur*, Bielefeld, transcript.

TUOR, MARIETTA (1991), *Il maletg dalla patria dalla nova generaziun d'auturs sursilvan-catolics da 1945–1960*, in: *Igl Ischi* 37, 168–175.

VIELI, RAMUN (1951), *Nies Tschespet* 30, in: DEPLAZES, GION, *Marietta. Cuolpa u destin*, Glion, Maggi, I–VIII.

Laura Pfister, Birmensdorferstrasse 5, 8004 Zürich, laura.pfister2@uzh.ch